

■■■ Bevezetés ■■

Közel négy évtizede járom a vajdasági (ahogyan korábban nevezték: a bácskai) magyarság városait és látogatom szellemi műhelyeit. Először 1970 tavaszán jártam Újvidéken (de már két esztendővel korábban hosszabb tanulmányom jelent meg a *Híd* című folyóiratban Déry Tiborról), egy hetet töltöttem ott a nem sokkal korábban létrehozott Hungarológiai Intézet vendégeként, egy kutatási cse-reprogram keretében, amely a budapesti és az újvidéki akadémiák között kötöttetett közösen végzendő munkák érdekében. A hetvenes évek közepén azután létrejött egy közös kutatási program munkahelyem, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és az újvidéki tudományos műhely, kezdetben a Hungarológiai Intézet, majd az egyetem magyar irodalomtörténeti és nyelvészeti tanszéke között. Ennek a programnak a keretében minden esztendőben – egymást váltva Budapesten és Újvidéken – irodalomtörténeti konferenciákat rendeztünk. Kezdetben a magyar avantgárd irodalom történetéről tartottunk előadásokat. Újvidék akkor – mindenekelőtt Bori Imre kezdeményezéseinek köszönhetően – a magyar avantgárd irodalom kutatásának a központja volt. Ezt követte a vajdasági magyar irodalom hagyományainak számbavétele, magam Herceg János és Szirmai Károly munkásságát próbáltam megvilágítani, később az élő magyar irodalom számos jeles egyéniségének, így Mészöly Miklósnak, Juhász Ferencnek, Konrád Györgynek, Orbán Ottónak, Nadas Péternek, Esterházy Péternek, Krasznahorkai Lászlónak, Tolnai Ottónak és másoknak a munkásságával foglalkoztunk, végül pedig nagyobb irodalmi témák, illetve műfajok, így az emlékirat- és az utazási irodalom került terítékre. Legutóbb, 2008 decemberének elején, Újvidéken *Természetírás – természetolvasás* címmel rendeztünk sikeres közös konferenciát.

A mögöttünk álló több mint három évtizedben igen szoros és termékeny baráti és munkatársi összeköttetések szövődtek a budapesti és az újvidéki, illetve szabadkai irodalmárok között. A budapesti intézet részéről általában Bodnár Györggyel, Béládi Miklóssal, Vujicsics D. Sztojánnal jártunk Újvidéken (közülük már csak én vagyok jelen), ehhez a csapathoz később Angyalosi Gergely, Erdődy Edit, Dérczy Péter csatlakozott, az újvidéki kollégákat meg olyan irodalmárok képviselték, mint Bori Imre, Szeli István, Juhász Géza, Bányai János, Bosnyák István, Gerold László, Utasi Csaba, Thomka Beáta, Faragó Kornélia, továbbá az újvidéki tanszék más, fiatalabb munkatársai. Ilyen hosszú idő során, érthető módon, baráti

kapcsolatok jöttek létre a konferenciák résztvevői között, és bizony nemcsak az egyetemi előadótermek, hanem a Duna-parti város, meg persze a magyar főváros vendéglői is sokat tudnának mesélni arról, hogy milyen irodalmi vagy éppen politikai eszmecserék zajlottak le az évente megismétlődő találkozásokon. Általában „történelmi idöket” éltünk, például a kilencvenes évek jugoszláviai beháború alatt (magam is láttam Újvidék lebombázott hídjait), s mindig azon igyekeztünk, hogy a magunk irodalmi elkötelezettségével védekezzünk a külvilág örültségeivel szemben. Megvallom, sokat tanultam ezeken a konferenciákon, így ott támadt bennem is érdeklődés a magyar avantgárd irodalom iránt, ezt az érdeklődést tanúsíthatja 2000-ben megjelent *Változatok az avantgárdra* című könyvem, ennek tanulmányai között több olyan akad, amely először előadásként hangzott el valamelyik újvidéki vagy budapesti tanácskozáson. Mint mondtam, sokat tanultam ezeken a tudományos tanácskozáson, és persze baráti szálak is szövődtek a múlt évtizedek során. Első újvidéki látogatásom alkalmával Bosnyák István volt a „hivatalos” kísérőm: ő várt a vasútállomáson és vitt el vacsorázni – ma is emlékszem rá – egy gyorsbüfébe a főtéri katolikus templom közelében, majd másnap a Hungarológiai Intézetbe, amely akkor az úgynevezett „báni palota” toronyépületében helyezkedett el, este pedig a templom mögötti kis téren található kávéházba, ahol az újvidéki magyar irodalmi élet fiatalabb képviselői gyülekeztek, ott ismertem meg Ladik Katalint, Brasnyó Istvánt, Végel Lászlót, Tolnai Ottót, Tóth Ferencet. Később igaz barátság fűzött össze Bori Imrével és családjával, igen kellemes estéket töltöttem náluk: a Ćirpanov utcai házban (ahol egykor Sinkó Ervin lakott), közel kerültem a neves professzorhoz, aki máskülönben igen távolságtartó ember volt, bizonyára érzékenységet védte ezzel, minthogy nem egyszer kellett méltatlan támadásokat elviselnie. Emlékszem, Újvidéken meglepett az, hogy Bori Imre általában magázódik munkatársaival, ez Budapesten elképzelhetetlen volt, az Irodalomtudományi Intézet nagytekintélyű, akadémikus és Kossuth-díjas igazgatója, Sötér István az intézeti gyakornokokkal is tegeződött, de hát a bácskai közegben, minden modern irodalmi elkötelezettség ellenére is megőrizték a hagyományos társasági szokásokat (igaz, Kassák Lajos is magázódott író társaival). Bori Imrétől igen sok ösztönzést lehetett kapni, méltán számított hát az „újvidéki irodalomtörténész-iskola” alapítójának és vezetőjének, munkássága igen nagy hatással volt a magyarországi irodalomtörténet-írásra is. Nagyon büszke voltam

■ ■ ■

arra, hogy 2003-ban vele együtt vehettem át az Országházban a legnagyobb tudományos elismerésnek számító Széchenyi-díjat.

Bori Imre mellett Bányai Jánossal jöttek létre bensőséges baráti kapcsolataim: János amellet, hogy kiváló tudós (akinek már régen meg kellett volna kapnia a Széchenyi-díjat, magam évek óta fáradozom ezen, remélem, előbb-utóbb nem sikertelenül), igen érzékeny és melegszívű ember, elvégre kritikai és irodalomtudományi munkássága mellett eredetileg szépíróként is jelentkezett, első munkája egy elbeszéléskötet volt, *Súrlódás* című (négy évtizede megjelent) regényét ma is úgy tartom számon, mint a vajdasági magyar irodalom jeles alkotását. Nos, Bányai Jánoshoz különösen a kilencvenes években, majd az évezredforduló után kerültem közel, a jugoszláviai polgárháború nehéz időszakában a budapesti Irodalomtudományi Intézet igazgatója, a nemrég elhunyt Bodnár György mellett az ő érdeme volt, hogy a közös irodalomtörténeti konferenciák láncolata nem szakadt meg.

Kezdetben Újvidéket fedeztem fel (a horvát tengerpartot két esztendővel korábban: 1968 nyarán), ezt követte, már a nyolcvanas években, Szabadka, majd a „rendszerváltozás” után Magyarokanizsa és Zenta felfedezése. Szabadkán Dévavári Zoltánnal és családjával kötöttem szoros barátságot (egyszer feleségemmel Görögországba utaztunkban meg is szálltunk náluk), és az általa szerkesztett *Üzenet* című folyóiratban közöltem rendszeresen tanulmányokat és könyvismertetések. (Egész kötetre valót lehetne ezekből összeállítani.) Az *Üzenet* akkoriban évente tizenkét alkalommal jelent meg, és Dévavári Zoltánnak sikerült egyetemes jelentőségű szellemi műhelyt szerveznie, ahol (a többi között) olyan budapesti irodalmárok is otthonra találtak, mint Kosztolányi Dezső monográfiája: Kiss Ferenc (már hosszú évek óta eltávozott közülünk) és a hazai katolikus szellemi élet mindenese: Rónay László. Különösen a nyolcvanas évek új irányokba tapogatózó szellemi életében volt ennek jelentősége, az újvidéki *Híd*, a kolozsvári *Korunk*, a marosvásárhelyi *Igaz Szó* és a pozsonyi *Irodalmi Szemle* mellett a szabadkai *Üzenet* is egyike lett a politikai határok fölött (és azok ellenében) a maga egységét kereső magyar irodalmi „respublica” szellemi műhelyeinek és otthonainak.

Később, már a „rendszerváltozás” után kerültem kapcsolatba azokkal a szabadkai írókkal és irodalmárokkal, így Hóza Évával és Lovas Ildikóval, akik a minden tavaszon megrendezett Kosztolányi-napok szervezői voltak, Józsa Lászlóval, aki az Illyés Közalapítvány

■ ■ ■

szerbiai alkuratóriumának elnöki tisztségét töltötte be, valamint a *Hét Nap* című hetilap szerkesztőivel, mindenekelőtt Dudás Károly-lyal, akinek sikerült önálló szellemi műhelyt létrehoznia. Ugyancsak sikeres munkakapcsolataim jöttek létre a magyarkanizsai írótábor szervezőivel, így Pap Györggyel és a zentai székhelyű Vajdasági Magyar Művelődési Intézet vezetőivel, elsősorban Hajnal Jenővel, aki most már évek óta szervezi a nemrég felépült szép és modern kulturális központban a Magyar Kultúra Napjának ünnepségeit, és aki közeli munkatársam lett az Anyanyelvi Konferencia (a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) vezetőségében. Hasonló baráti és szakmai kapcsolatokat alakítottam ki a vajdasági (délvidéki) magyar kulturális élet intézményeivel és vezetőivel, midőn a Magyar Írószövetség, majd az Illyés Közalapítvány elnökeként tudtam foglalkozni a határokon túl élő magyar közösségek kulturális életével, így azután a kilencvenes évek közepe óta évente több alkalommal is járok a vajdasági magyarok között: januárban a Magyar Kultúra Napja zentai ünnepségein, áprilisban a szabadkai Kosztolányi-napokon, szeptemberben a Kanizsai Írótáborban és november végén, december elején (minden második esztendőben) az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének tudományos konferenciáján, és persze vettem részt irodalmi összejöveteleken Zomborban, Adán és Palicson is – mindenütt vannak barátaim.

Jól érzem magam a vajdasági magyar szellemi élet képviselői közt, hiszen az ottani hivatalos találkozókön kívül is igen gyakran vagyunk együtt Budapesten, a felvidéki, a kárpátaljai, az erdélyi, sőt a muravidéki és a burgenlandi magyar kulturális összejöveteleken. Ezek a találkozók adnak életet a több országban élő (több országba kényszerített) magyarság kulturális összefogásának, nemzeti egységének, és biztatnak azzal, hogy ennek az összefogásnak, a közös munkának hosszú távú jelentősége és (mondjuk így) történelmi értelme van. A kényszerű („trianoni”) szétszóródással szemben, ez határozott meggyőződése, csakis a nemzeti kultúra szolgálata és gazdagítása által állíthatunk ellenérőt. Bízva abban, hogy amit a világpolitika, a történelem erőszakosan elválasztott egymástól, azt a szellemi munka és a közösségi szolidaritás egy másik síkon: a kulturális és az erkölcsi élet síkján, az önként vállalt közös tevékenység keretében, ha részlegesen is, helyre tudja állítani. A – hála istennek! – mindinkább kibontakozó Kárpát-medencei magyar kulturális és intézményi együttműködés reményekkel kecsegtet abban a tekintetben, hogy a magyarság lelki és erkölcsi egységének

■ ■ ■

ügye még több sikert lesz képes felmutatni az előttünk álló korszakban, amelyre bizonyára az európai nemzetek egységének további kiteljesedése nyomja majd rá bélyegét. Ezt segítheti elő majd Szerbia remélt, mielőbbi csatlakozása az Európai Unió országaihoz.

A jelen kötet tanulmányai és kisebb cikkei maguk is a magyar kultúra egységének vágyában és szolgálatában születtek. A kötet mindenekelőtt a regionális keretekben szerveződő magyar kultúra és különösen a vajdasági magyar irodalom fejleményeivel próbál számot vetni. Az itt található írásokat öt fejezetben rendeztem el. Az első fejezet (*Kulturális régiók*) a magyar regionális kultúrák elhelyezkedését és kapcsolatait vizsgálja, a második fejezet (*Veszélyeztetett hagyományok*) a vajdasági magyar irodalom és a vajdasági régió hagyományait kívánja bemutatni, itt adom közre annak az 1999. március 15-én Újvidéken tartott ünnepi beszédemnek a szövegét is, amely csak néhány nappal előzte meg az amerikai légierő bombázásait. A harmadik fejezet (*Bácskai klasszikusok*) a délvidéki magyar irodalom néhány klasszikus alkotó egyéniségének, így Kosztolányi Dezsőnek, Csáth Gézának, Lányi Saroltának, Herceg Jánosnak és Szirmai Károlynak a munkásságával foglalkozik, a negyedik fejezet (*Vajdasági műhelyek*) a délvidéki magyar irodalom műhelyeiről, így néhány fontosabb folyóirat (a *Híd*, az *Üzenet*, a *Létünk*) tevékenységéről ad képet, és itt olvashatók a jugoszláviai magyar irodalomról korábban készített összefoglalásaim is, végül az ötödik fejezet (*Vajdasági írástudók*) a délvidéki irodalom néhány alkotó egyéniségét: írókat és irodalomtudósokat (Ács Károlyt, Tolnai Ottót, Bori Imrét, Bányai Jánost és másokat) mutat be. A tanulmányok és kisebb cikkek a mögöttünk lévő négy évtized termékei, és vajdasági, illetve magyarországi folyóiratokban (a *Híd*ban, az *Üzenet*ben, a *Hét Nap*ban, a *Kortárs*ban, az *Alföld*ben, a *Tiszatáj*ban, a *Jelenkor*ban) kerültek az olvasó elé. Nemcsak az irodalom és az irodalmi élet jelenségeiről szólnak, nemcsak írókat és könyveket mutatnak be, bemutatják a személyes tapasztalatokat is, így az imént említett első (1970-es) újvidéki látogatásom igen érdekes tapasztalatait. Remélhetőleg kiolvasható mindebből, hogy szerzőjüket hosszú évtizedek érdeklődése és elkötelezettsége fűzte és fűzi ahhoz a magyar irodalmi kultúrához, amely a Vajdaságban megszületett, és amelynek jövőjéért a budapesti irodalmároknak is felelősséget kell vállalniuk.

■ ■ ■